

Michal Synek, Dana Hradcová: *Souostroví / postižení / veřejnosti*

Praha, Display – sdružení pro výzkum a kolektivní praxi 2023, 378 s.

Knihla vznikla se záměrem pochopit tichý souhlas české společnosti s institucionizací osob označených za mentálně postižené v pobytových službách a narušit nedostatečnou pozornost, která je v naší společnosti institucionizaci postižení věnována. Autoři formulují kritický postoj k nezájmu o životní osudy lidí žijících v pobytových sociálních službách a zároveň vyjadřují naději, že jejich svědectvím o životních podmínkách v těchto zařízeních, které na stranách publikace sdílí, tuto situaci mohou proměnit. Cílem textu není formulace ideových východisek a na nich založených řešení, ale spíše otevírání prostoru pro kladení si otázek a prozkoumávání různých perspektiv, přičemž v centru jsou potřeby a zájmy lidí označených za mentálně postižené.

V úvodu autoři nabízí své teoretické vhledy do tématu založené na teoriích technologie vládnutí a studiích disciplinárních diskurzů. Kladou si otázku, jak probíhá objektivace těch, kteří byli označeni za subjekty, které nejsou schopny si osvojit plnou kognitivní abilitu. Postižení chápou jako kvaziobjekt, který byl lidské bytosti připsán, přidělen a je spoluutvářen v interakci s dalšími subjekty, „v jednom prostoru postižení“. Dalším teoretickým východiskem jsou studia péče a etika péče, zejména koncept „záležitosti péče“ autorky Maríi Puig de la Bellacasa, kladoucí důraz na spoluutváření. Autoři se hlásí ke kritickému, vnitřně disentuujícímu zkoumání, ke starosti o souostroví postižení. Nabízí náhradu sociálního modelu postižení v podobě ontologického obratu/návratu k materiálnímu světu, který lidé s postižením obývají, a k významu tělesných životních zkušeností. Sociální model nahrazují poststrukturalistickou perspektivou, asambláží postižení závisející na relativní pevnosti konstitutivních sociomateriálních vztahů. To jim umožňuje další teoretizování postižení s využitím východisek sociální topologie s cílem porozumět veřejné povaze mentálního postižení a veřejnosti jako činiteli žádoucích změn.

Druhá kapitola popisuje praxi podpory autonomie v chráněném bydlení, které má být dosahováno skrze individuální plánování a podporu samostatného rozhodování. Zamýšlí se nad standardizovanými a byrokratizovanými úkony, nad rolí „papírování“, nad konstruováním „papírového jedince“ jako nad mechanismem udržování diskurzu o mentálním postižení. Autoři s využitím Foucaultovy analýzy vládnutí upozorňují na paradox požadavku na emancipaci uživatelů sociálních služeb od zneschopňujících podmínek v kontextu služeb spoluvytvářejících diskurz postižení. Autory zajímá především to, jak probíhá opakované spoluutváření postižení jako „trojicové objekto/subjektové hry“, jak se otiskuje do každodennosti služeb a je jimi udržováno. Jejich metodologický postup jim umožňuje formulovat kritiku pojetí autonomie jako nezávislosti na vztazích podpory a očekávání normalizované výkonnosti v oblasti racionálních voleb, pozorovanou v praxi individuálního plánování a podpory samostatného rozhodování v kontextu praxe sociálních služeb. Nabízí alternativu autonomie, kterou označují jako „postupné přepojování dílčích podpůrných vazeb“.

Třetí kapitola nabízí pohled do života v domově pro osoby se zdravotním postižením naplňujícím rysy Goffmanovy totální instituce. Autor a autorka si kladou otázku, jak se „promění příběh o moci a marginalizaci, když namísto ovládnutí vlastního místa zdůrazníme jeho sdílení“. V etnografickém výzkumu se zabývají praktikami každodennosti spojenými s bydlením a údržbou v jednom z domovů pro osoby se zdravotním postižením, a to z perspektivy jeho obyvatel. Jinými slovy je zajímavá, jak se „uživatelé sociálních služeb“ zabydlují v budově, kde „pro jejich verzi domova zbývá jen málo místa“, a jaké možnosti dosahování institucionální změny mají. Na příbězích obyvatel domova ukazují, v souladu s Latourem, že atribuce místa je prvním krokem k institucionální změně, „přebudování státu“.

Čtvrtá kapitola vypráví příběh vzniku a vývoje pobytových služeb pro osoby označené za mentálně postižené, souvisejících prostorových efektů a jejich prožívání v každodenním životě. Téma je zasazeno do kontextu historického vývoje péče o osoby označené jako mentálně postižené, který byl založen na principu regionálního zjednávání postižení v podobě ústavní klauzury v periferních lokalitách, který se jeví jako výrazně odolný. Odolnost prokazuje zejména s ním propojený regionální systém socioekonomických vztahů a zájmů. Ukazují, jak se v případě zkoumaného ústavu funkce výchovné klauzury proměnila ve „vytěžování postižených“, jež je podle jejich závěru hlavním motorem pokračující prosperity ústavů a pokračujícího vymistování lidí s postižením. Jako východisko institucionalizace nabízí budování podpůrných lokálních relací, nové městské veřejnosti bez autoritativní kontroly síťování a oceňování expertnosti na základě zkušenosti.

Jako reprezentantky oboru sociální práce jsme se zamýšlely nad rolí a perspektivou sociálních pracovníků a pracovnic. Ocenily bychom, pokud by text pracoval i s perspektivou a zkušeností těch, kteří již dnes přistupují k autonomii lidí s postižením jako síťové/vztahové, jsou kritičtí k dominanci chráněných bydlení v systému služeb a individualistickému pojetí autonomie. V knize je akcentována vedle lidí označených za postižené zkušenost aktivních rodičů a jejich boj za komunitní služby. I mnoho sociálních pracovníků, pracovnic a organizací „ušlo kus cesty“ a naráží na překážky různých socioekonomických zájmů a vztahů a priorit.

Spoluutváření služeb pro lidi označené za postižené a demokratizace spolu-práce při tvorbě městské sociální politiky je zatím spíše ideálem než praxí. Zároveň autoři považují inkluzi za nedostatečný koncept, který by měl být nahrazen budováním sounáležitosti s místní komunitou.

Kniha Michala Synka a Dany Hradcové je originálním a angažovaným příspěvkem k diskusi o možnostech soužití umožňujícího sdílení „tělesné a kognitivní mnohočetnosti“, ale především výzvou ke sdílené odpovědnosti. Z důvodů „číhající disability“ a „číhající institucionalizace“ jako jednoho z možných horizontů v našich životech je to téma vysoce relevantní nejen pro sociální vědce. Jako představitelky oboru sociální práce bychom si přály, aby se kniha stala jedním ze zdrojů reflexe stávajícího zacházení s postižením (mnohdy založeném na umlčo-

vání a epistemické nespravedlnosti) pro studující, praktikující i bádající v našem oboru, ale i inspirací pro hledání způsobů nových, které jsou založeny na sdílení odpovědnosti a soužití v mnohočetném městském prostoru.

Alice Gojová, Zuzana Broskevičová
Fakulta sociálních studií Ostravské univerzity
alice.gojova@osu.cz
zuzana.broskevicova@osu.cz

Martin Buchtík: *Různá vyprávění o jedné společnosti*

Praha, MDA: Friedrich-Ebert-Stiftung 2023, 115 s.

Martin Buchtík, kterého čtenářstvu Sociologického časopisu netřeba představovat, vměstnal do stísněného prostoru 115 stran hodnotné dílo. Jeho kniha je čtenářsky dostupná i pro sociálněvědní začátečníky, či dokonce úplné laiky, na druhé straně ji však lze vřele doporučit i odborníkům s dlouholetou praxí. Buchtíkův text totiž nabízí dosti komplexní obraz české společnosti, což je v dnešních sociálních vědách, jejichž publikační výstupy mají, zdá se mi, stále častěji úzké tematické zaměření, skvělý počin.

Kombinuje kvalitativní a kvantitativní výzkumný design, autor vyvrací dosti rozšířený omyl, a to že je česká společnost silně polarizovaná na dva, navzájem téměř nenávidějící se, tábory. Namísto toho přesvědčivě ukazuje, že je spíše dosti fragmentovaná. Uvádí, že názory na celospolečenskou otázku X velmi často nemohou předjímat odpověď daného člověka na celospolečenskou otázku Y. V tomto ohledu je zajímavé, avšak ne zcela nečekané Buchtíkovo zjištění, že největší prediktivní sílu ve vztahu k dalším politickým tématům má u Čechů jejich hodnocení devadesátých let.

Autor také čtenáři předkládá tři oblasti, v názoru na něž se česká společnost reálně štěpí. Jsou to vztah k EU, otázka stejnopohlavních manželství a geopolitické směřování země. V případě posledního zmíněného pak vyvrací značně rozšířené vnímání, že je v České republice velká skupina otevřeně proruský smýšlejících občanů. Naopak dokládá, že jde v zásadě o – co do počtu – zanedbatelnou část populace. Česká společnost se totiž v rámci zahraniční orientace dělí na tábor ryze prozápadní a tábor tzv. třetí cesty. Občané zastávající tuto názorovou pozici uvádějí, že není třeba přiklonit se na jednu nebo druhou stranu (Západ či Východ) a často také akcentují určité negativní trendy v západních zemích (k nimž česká společnost především v raných porevolučních letech téměř en bloc vzhlížela).

Vedle tematických oblastí, které českou společnost reálně dělí, je pak možná ještě zajímavější zastavit se u těch, které ji dělí domněle. Tj. občané tato témata